

Magyar
ZENE

ZENETUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
LXII. évfolyam, 1. szám · 2024. február

Szerkesztő / Editor:
Péteri Judit

Szerkesztőbizottság / Editorial Board:
Dalos Anna, Domokos Mária, Eckhardt Mária,
Komlós Katalin, Mikusi Balázs, Péteri Lóránt,
Székely András, Vikárius László

Tanácsadó testület / Advisory Board:
Malcolm Bilson (Ithaca, NY), Dorottya Fabian (Sydney),
Farkas Zoltán, Laki Péter (Annandale-on-Hudson, NY),
Madas Edit, Rovátka Lajos (Hannover), Somfai László,
Tallian Tibor

A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság lapja • Felelős kiadó: a Társaság elnöke • Levelezési cím: Magyar Zene, Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság, 1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 7. E-mail: magyarzene@hotmail.hu • A folyóirat online elérhető a <https://mzzt.hu/hu/magyar-zene> oldalon. Kéziratot nem őrzünk meg, és csak felbélyegzett válaszbortéccal küldünk vissza • Külföldön előfizetésben terjeszti a Bathány Kultur-Press kft., telefon/telefax (+36 1) 201 88 91, (+36 1) 212 53 03; e-mail: bathany@kultur-press.hu • Előfizethető a terjesztőktől kért postautalványon. Előfizetési díj egy évre 3200 forint. Egyes szám ára 800 forint • Megjelenik évente négyszer • Tördelés: Demeter Gitta • Címlapterv: Fodor Attila • Nyomtatta az Argumentum Könyv- és Folyóiratkiadó kft. Budapest • ISSN 0025-0384

TARTALOM – CONTENTS

ESSZÉ – ESSAY

- 5 DOLINSZKY MIKLÓS
Opus, darab, műfaj, modell
A zenei műalkotás identitásváltozásai és a Klasszikus halála
- 13 Opus, Piece, Genre, Model
Identity Changes of the Musical Work, and the Death of the Classical Paradigm
(Abstract)

TANULMÁNY – ARTICLES

- 14 GILÁNYI GABRIELLA
A legkisebb is számít
Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms. I. 3c jelzetű antifonáljének újabb töredéke
- 32 Every Little Helps
A New Fragment from the Antiphoner Ms. I. 3c (Esztergom, Cathedral Library)
(Abstract)
- 33 WATZATKA ÁGNES
Liszt Ferenc matinéhangversenyei a belvárosi plébánia szalonjában
- 46 The Matinee Concerts of Franz Liszt in the Salon
of the Inner-City Presbytery
(Abstract)
- 47 HEIDY ZIMMERMANN
Beszámolók és sejtések Kylwiriáról
- 67 Reports And Conjectures On Kylwiria
(Abstract)
- 68 ANDREAS DORSCHEL
„Breughelland”: az utópia-disztópia ellentét meghaladása
- 78 'Breughelland': Subverting the Antinomy of Utopia and Dystopia
(Abstract)
- 79 WOLFGANG MARX
Ligeti és a művészeti kutatás
- 92 Ligeti and Artistic Research
(Abstract)

TANULMÁNY

Gilányi Gabriella

A LEGKISEBB IS SZÁMÍT*

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms. I. 3c jelzetű antifonáléjának újabb töredéke

ÖSSZEFOGLALÁS

A kora újkori–újkorai könyvek kötésében gyakran lappanganak apró kottás kódextöredékek, amelyek azonosítása óriási kihívást jelent a zenetörténész számára. A legkisebb fragmentumokat általában félre is tesszük, mert megfejtésük lehetetlen. Néha azonban az erőfeszítéseket siker koronázza: a mozaik rekonstruálható. Fény derül a műfajára, korára, tartalmára, származási helyére. A legszerencsésebb esetekben magára az anyakódexre is következtethetünk a kivágot tartalma, adatai alapján. A tanulmány középpontjában egy mindössze néhány neumat tartalmazó 15. századi kottás töredék áll, amelynek mibenlétéről a vizsgálat teljes körű válaszokkal szolgált. A kutatás során azonosítottuk az anyakódexet is – a darabka egyik legfontosabb középkori forrásunk, az Esztergomi Székesegyházi Könyvtár Ms. I. 3c antifonáléjának részlete –, illetve az ismeretlen őrzőkötet is előkerült, feltárva az egykori tulajdos, egy pozsonyi kanonok pályájának egyes állomásait.

Kulcsszavak: fragmentológia, gregorián, kottás kódextöredék, antifonále, proveniencia

A zenei fragmentológia új forrásai és vizsgálatuk módszertana

Megalapítása óta¹ a Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport számos magyarországi és határon túli gyűjteményt fésült át kottás kódextöredékekért.² Az elmúlt években gyakran nyertünk bebocsátást a könyvtárak szentélyeibe, a raktárakba is, ahol módunkban állt szigorú sorrendben, egyenként is megvizsgálni a régi könyveket. Elsősorban azokat a műveket, amelyeket jól láthatóan beírt pergamenlevelekkel borítottak-erősítettek meg, majd azokat is, amelyek gerincén ugyan nem látszik pergamenborítás, de a kötetben felfedezhető kottás töredék. Óriási állományokat tekintettünk végig ily módon, minden gyanús nyomtatványt kézbe véve.

* A tanulmány a Lendület-pályázat és a Bolyai Ösztöndíj keretében készült. A szerző a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 Az Magyar Tudományos Akadémia támogatta kutatócsoport 2019 őszén jött létre Czagány Zsuzsa vezetésével.

2 Első helyen a legjelentősebb magyarországi gyűjteményekben végzett kutatásaink említhetők (Országos Széchényi Könyvtár, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye).

Kutatássorozatunk eredményessége felülmúlta a várakozásokat. Nem reméljük, hogy kottás pergamenborítók, fragmentulumok, gerinccsíkok ilyen tömege vár felfedezésre a gyűjteményi polcok 16–17. századi kötetein-köteteiben, ahogy az is valószínűtlennek tűnt, hogy még a legtüzesebb vizsgálatokat követően is kerülhetnek elő új, mindeddig ismeretlen leletek.³ Nem számoltunk azzal sem, hogy az intenzív kutatómunka nemcsak megsokszorozza majd a viszonyítási pontnak tekintett Szendrei-katalógus korábban ismert, hangjelzett töredékadatait,⁴ hanem lassan a szorzószámot is nehéz lesz követni, hogy hányszorosára növekszik az ismert középkori kottás fragmentumok állománya.

A feltárt töredékeket általában jól kialakított kritériumrendszer, mindenekelőtt mennyiségi és minőségi jellemzők alapján vizsgáljuk.⁵ Néhány különleges tételt aprólékos nagyításban tekintünk át – megfigyeléseinket olykor tanulmányi pontdelmű leírásokban közölve –, míg mások csak az általános leírás szintjén kerülnek terítékre.⁶ A feldolgozás mélysége a töredékből kiolvasható adatoktól függ.

A deskripció egyik alapadata az adott töredék mérete, milliméterben megadva. Érthető, hogy a vizsgálat nagyobb érdeklődéssel fordul a terjedelmes töredékek felé, amelyek jelentékenyebb részt (több zenei anyagot) mentettek meg az egykori kódexből, és általában közelebb vezetnek a középkori kézirat azonosításához. A pergamentűcsíkokat, fragmentulumokat ezzel szemben gyakran mellékesnek tekintik a kutatás, és hátrébb sorolja, hiszen a csekély információtartalom kevésbé árulkodik provenienciáról, anyakódexről; még a notáció típusa is csak fenntartásokkal határozható meg a néhány neuma alapján, amely az apró töredékeken fennmaradt.

Mindezek dacára a jelentéktelennek tűnő csíkokról sem szabad lemondani. Néhány esetben a legapróbb mozaikdarabkák is jelentékenyen gazdagítják tudásunkat. A Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtárának pár centiméternyi pergamenfragmentulumát, amelyet a kötésből nyertek ki, és jelenleg több kötésdarabkával együtt műanyag tasakba ömlesztve tárolnak a trezorban, Czagány Zsuzsa azonosította a Szent István vértanú decemberi zsolozsmájának egyik verzusdallama nyomán. A *Mortem enim* kezdetű rezponzóriumverzus ugyanis csak a ciszterci rendben 4. tónusú, csakis ott társul egy bizonyos (*Patefactae sunt*) fő-részhez.⁷ A székesfehérvári Püspöki Könyvtárban talált apró gerinccsíkokat jóma-

3 A kódextöredékek száma a jövőben is gyarapodni fog, a régi könyvek restaurálásával, a kötések lebontásával még kerülhetnek elő könyvekben rejtőző, középkori dallamokat őrző kódexrészecskék.

4 Ld. Szendrei Janka: *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1981 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 1.). A kötet összesen 655 kottás fragmentumot közöl.

5 Ld. a Fragmenta Manuscriptorium Musicalium Hungariae Mediaevalis (röviden: Fragmenta) honlap töredék-leírásainak alapszintjét, ahol a források leírása minden esetben ugyanazt a szempontrendszert követi. Online elérhető: <http://fragmenta.zti.hu/forrasok/> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

6 A Fragmenta honlap különféle részletességű, rövidebb-hosszabb töredék-leírásai jól szemléltetik a kottás fragmentumokból kiolvasható adatmennyiség véletlenszerű különbségét. Míg az egyik töredék messzire visz előre az elemzés-azonosítás során, más leletek rejtőzködők, kevesebbet árulnak el magukról, lehetetlenné téve a pontosabb meghatározást.

7 A töredék-leírás hozzáférhető: <http://fragmenta.zti.hu/F939-antiphonale-cisterciense-s-15-1-fragmentulum-kecskemeter-reformatus-egyhazi-kozsag-konyvtara-b-25-hordozo/> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

gam vizsgáltam meg, ezek tartalma arra utalt, hogy a részek egy Köln-közi 13. század végi egyházmegyes antifonáléhoz tartozhattak.⁸ De említhetnénk Gaál Eszter felismerését is: a Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár gerincsíkkocskáit a rajtuk olvasható Szent Márton-responzorium különleges verzusa alapján az utrechti Szent Márton-templomhoz kötötte, meghatározva ezzel a távoli provenienciát.⁹ Mindezen elemzések és feltárások meggyőzően bizonyítják, hogy a legkisebb darab is fontossá válhat a kirakásban, ha valamilyen különös ismertetőjeggyel rendelkezik: pár hangból megfejthető énektétellel, néhány árulkodó neumaformával, vagy akár egyszerűen a hangok feltűnő (szokatlan) méreteivel, amely attribútumok – szerencsés esetben – elvezethetnek a csíkok által képviselt eredeti (fennmaradt vagy virtuális) anyakódexhez.

Mint oly sok esetben, itt is példaként említhetők a váradi kódexcsalád egészen kisméretű darabjai, amelyeken pontosan 15 milliméter magasságú, szabályos rombusz formájú punctumok szerepelnek.¹⁰ Ennél nagyobbra festett rombusz alapneumát nem találunk középkori kódexeinkben. S bár a kisebb töredékeken az óriási hangjegyek miatt csak pár hangnak jut hely, e méret szinte azonnal a nevezetes kódexekhez vezeti el a kutatót.

A Szlovák Nemzeti Levéltár kottás töredékének azonosítása: az őrzőkötet nyomában

A legkisebb azonosítható töredékek versenyében a jelen tanulmány középpontjában álló fragmentulum gyaníthatóan dobogós helyen áll. A szóban forgó, Pozsonyban található levélrész egy könyvre erősített gerincvédő, melynek nagy részét eltakarja a borítótábla vörös leragasztása (1. faksimile). A hordozón található jelzet szerint – és erre majd még vissza kell térnünk később – a töredék a Szlovák Nemzeti Levéltárban¹¹ őrzött Manuscripta 242 jelzetű kötet borítójaként szolgált.

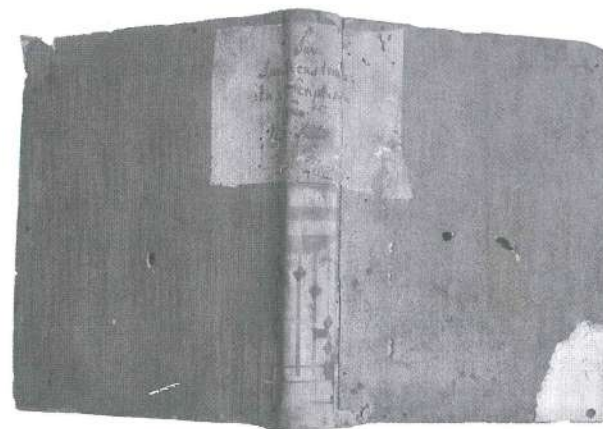
A fragmentulum fotójára Eva Veselovská kottás töredékkatalógus-sorozatának harmadik, a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltár töredékeit tárgyaló kötetében

⁸ <http://fragmenta.zti.hu/f970-antiphonale-s-14-4-fragmentulum-szekesfehervar-puspoki-konyvtar-ant-105-1-kotestablaja-gerincen-atragasztott-csikok/> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

⁹ <http://fragmenta.zti.hu/fl063-antiphonale-s-14-5-fragmentulum-nagyvarad-nagyvaradi-romai-katolikus-egyhazmegyei-konyvtar-551/> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

¹⁰ Mindenekelőtt a hangjegyek méretéből indult ki az azonosítás a váradi kódexcsoport legújabbban felfedezett töredékei esetében is. Ld. *Graduale-töredék – „Lucian Blaga” Központi Egyetemi Könyvtár*, hordozó: BMV 2269, Fragmenta-jelzet: F 884; *Graduale/Sequentiale-töredék – ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár*, hordozó: RMK III 463, Fragmenta: F 706; *Graduale/Sequentiale-töredék – Pécs, Egyházmegyei Könyvtár*, hordozó: RE 660, olim: D. II. 5, Fragmenta: F 996; *Graduale/Sequentiale-töredék – MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye*, T 510, hordozó: RM I 8r 273, Fragmenta: F 1177). A váradi kódexcsalád hasonlóan kisméretű töredéke a güssingei ferences kolostor könyvtárában található, a Stell 12/22 jelzet alatt. Ld. Czagány Zsuzsa, „A késő középkori váradi díszkódexcsalád újonnan előkerült töredékei”. Előadás az V. Scriptorium konferencián az Országos Katolikus Gyűjteményi Központban, 2022. november 24-én (a nyomtatott megjelenés előkészületben).

¹¹ Slovenský národný archív, Bratislava.

1. faksimile. A pozsonyi töredék és hordozója

bukkantunk.¹² A katalógusleírás azonban nagyon szűkszavú: lengyel eredetűként tünteti fel a notált levéldarabkát. A metzi–német kottairás, az öt kottavonal és a kvadrát őrhang kombinációja akár valóban utalhatna lengyel eredetre – ezek a 15. századi cseh–lengyel zenei díszkódexekben gyakori paraméterek.¹³ Ugyanakkor a töredék esetében más lehetőséget is mérlegelni kellett, hiszen a hangjelzés alapján ismert magyar eredetű párhuzamok is felsejlettek a háttérben. A töredék kottaképe ugyanis feltűnő egyezést mutatott az ún. nagyszombati műhely kódexének zenei lejegyzésével. E forrásokat korábban három csoportba soroltuk: zenei kutatásaink bebizonyították, hogy a két Esztergomban őrzött csonka antifonálé,¹⁴ a szlovák gyűjtemények különböző kódexeket képviselő kottás töredé-

¹² Eva Veselovská: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum Nationale Slovaca*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied, 2014 (*Catalogus Fragmentorum Cum Notis Musicis Medii Aevi In Slovacia 4.*), 99., 256; Nr. 53 Antiphonar.

¹³ A katalógusleírás így fogalmaz: N[otation]: Metzger-gotische Notation, polnische Provenienz, b, Custos.

¹⁴ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I. 3c–d. Ld. Gabriella Gilányi: „The ‘Esztergom Antiphoners’ (Cathedral Library of Esztergom, Ms. I. 3c, d) in the Context of Musical Notation”. In: Eva Veselovská–Zsuzsa Czagány (ed.): *Notated Sources from Medieval Europe and Medieval Hungary. Trans-regional Research and Online Database Building*. Bratislava: Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences, Budapest: Institute of Musicology, Research Centre for the Humanities, 2020, 66–73.

kei,¹⁵ valamint egy újabban vizsgált-rekonstruált graduále anyakódex nyolc fennmaradt része tartozik a forráskörbe. A kérdés már csak az volt, hogy az újonnan felfedezett töredék melyik csoport részét képezi.¹⁶

A fragmentulumon olvasható pár hangnyi zsolozsmarészlet¹⁷ azonosítása (2. faksimile) megoldhatatlan feladatnak tűnt, és nem pusztán a kivágot csekély terjedelme miatt. Már az őrzőkötet azonosításakor is falakba ütköztünk. A Manuscripta 242 jelzet kérdőjellel szerepel a szlovák katalógusban, azonnal elbizonytalanítva az olvasót a jelzet helyességét, azaz a hordozó művet illetően.¹⁸ A 242-es szám kék tintával szerepel a könyvgerinc alsó részén. A gerinc tetején olvasható régi jelzetet ugyanezzel a tintával átfirkálták, de golyóstollal jelenik meg egy másik szám is (157.). Mindezek alapján a modern eszközzel beírt hevenyészett módosítások, jelzetek, amelyek az őrzőkötet Szlovák Nemzeti Levéltárba kerülésekor kerülhettek a kötésre, tisztázásra szorulnak.

Legfőképpen arra voltunk kíváncsiak, miért szerepel kérdőjel az őrzőkötet jelzete mellett, miért nem tudható, mi volt ez a mű. A zenetörténeti szempontból értékes kottás töredékek, valamint az azokat hordozó könyv- és kultúrtörténeti szempontból fontos kéziratok, nyomtatványok adatait kutatócsoportunk együtt, egységben kezeli és vizsgálja. E kombinált kutatás már csak azért is indokolt, mert a töredék maga is utalhat a bekötés helyére, informálhat az őrzőkötet történetéről, és fordítva, a hordozó is tartalmazhat a fragmentumra nézve fontos adatokat, például utalhat a töredékhez tartozó egykori anyakódex provenienciájára. E kutatásunk során különösen fontos volt, hogy ne válasszuk le a kottás töredékekről az őrzőkötet-problematikát, hanem próbáljuk meg tisztázni az őrzőkötetrel kapcsolatos ambivalens kérdéseket, majd korrigáljuk a hiányos adatokat.¹⁹

Hogy milyen könyv található az egykori pozsonyi káptalani fondba tartozó kötet jelenlegi 242. jelzete alatt, és miért nincs erre utalás a szlovák katalógusban, feltehetően összefügg azzal, hogy a pergamennel megerősített kézzel írt kötetnek nincs címlapja, illetve azzal is, hogy a belefoglalt mű nem nyomtatvány, hanem

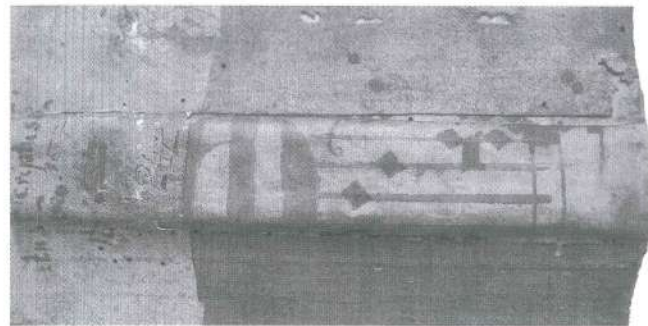
15 Ld. Eva Veselovská: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis mediæ ævi e civitate Tyrnaviensi*. Bratislava, Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied, 2015 (Catalogus Fragmentorum Cum Notis Musicis Mediæ Aevi In Slovacia 4.): Nr. 1 Graduale: Nagyszombati Állami Levéltár, Meisterbuch 1653–1870 borítója; Nr. 7 Graduale: Nagyszombati Állami Levéltár, MMT III d/598 Liber taxarum /1605/1662/1669 borítója. Ezekon kívül Eva Veselovská: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis mediæ ævi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied, 2015 (Catalogus Fragmentorum Cum Notis Musicis Mediæ Aevi In Slovacia 1.): Nr. 20 GRADUALE: Pozsonyi Állami Levéltár Modori Fiókleveletára, 3112. II. 3. 53. 307., Kammerrechnung 1660 borítója.

16 A nagyszombatiként azonosított forráscsoporttal két korábbi tanulmányunk foglalkozik. A Graduale Strigoniense-töredékeket külön monográfiában dolgozzuk fel. Legújabbban ld.: Gilányi Gabriella: „Új Graduale Strigoniense-töredékek”. In: *Zenatudományi Dolgozatok 2019–2020*. Szerk.: Kim Katalin. Budapest: BTK Zenatudományi Intézet, 2021, 29–48.; uő: „Közép-európai” kódexek és kódexmásolók a 15. századi Felső-Magyarországon kottás töredékek fényében”. In: *Zenetörténetek Közép-Európából*. Szerk. Fazekas Gergely–Péteri Lóránt–Vikárius László. Budapest: Kronosz Kiadó, 2024, 57–77.

17 A dallamból mindössze három punctum, egy clivis és egy porrectus vehető ki.

18 Ld. Veselovská: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis mediæ ævi – Archivum Nationale Slovaciae*, 99, 256.

19 Hálával tartozunk Eva Veselovskának a segítségéért, enélkül ez a kutatás nem valósulhatott volna meg.

2. faksimile. A pozsonyi töredéken látható zenei tartalom

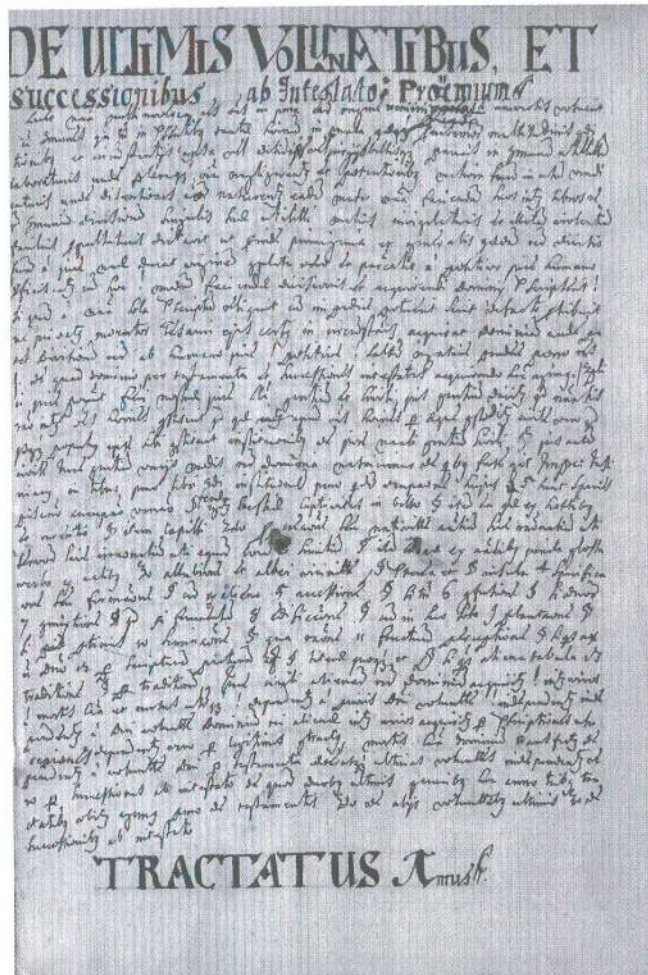
kézzel írt jegyzet, címlap és possesszorbejegyzés híján nehezen azonosítható tulajdonossal. Az első oldal tetején a *De ultimis voluntatibus et successionibus ab intestato* felirat szerepel (3. faksimile a 20. oldalon).²⁰ Ez és a lap alján található *Tractatus* szó arra utal, hogy egy végrendelezésről szóló jogi értekezés kéziratossá válásával van dolgunk. Mivel a kézirat korábbi őrzőhelye, a pozsonyi káptalani levéltár ismert, így az anyag legavatottabb egykori ismerőjének, Knauz Nándornak a jegyzékében próbáltuk beazonosítani a művet.²¹ A könyvgerinc tetején feltüntetett Jur. rövidítés a régi káptalani jelzet maradványának bizonyult, minden bizonnyal a pozsonyi levéltár Jurisprudentia/Juristica, azaz jogi szakára utalt. Vagyis a gerinc ragasztott címkéje egyértelműen közli, hogy az őrzőkötet egy jogi témájú munka. Knauz jegyzékének 242. száma alatt azonban Nádasdy Ferenc *Magyar királyok és hercegek arcképcsarnoka* című művének kéziratossá válását találjuk a Historia szak (ld. a Hist. rövidítést) 282. tételeként.²² De nem illik ide a gerincen olvasható másik, 157-es sorszámmal rendelkező mű sem: ez Knauznál egy matematikai témájú iskolai jegyzethez vezet el, amely régen a Phil. 143 jelzetet viselte.²³ Vagyis a golyóstollal felírt számok nem köthetők a Knauz-féle pozsonyi jegyzékhez, nagy valószínűséggel tévedésből kerültek a kötetre. Mindez arra utal, hogy a Szlovák Nemzeti Levéltárban a káptalani levéltári fond más kötetével szemben, ahol

20 „A végakaratról és a végrendeleti öröklésről”.

21 Knauz Nándor (1831–1898) pozsonyi prépost, történész, az esztergomi főegyházmegye történetének kutatója. Az említett mű: Knauz Nándor: *A pozsonyi káptalannak kéziratai. Codices manuscriptorum capituli Posoniensis*. Esztergom: Horák, 1870 (különlenyomat a Magyar Sion IV–VII. folyamaiból).

22 A mű: Mausoleum Potentissimorum Regum et Ducum Hungariae. Knauz: *A pozsonyi káptalannak kéziratjai*, 340.

23 Knauz leírása: Iskolai könyv. – 157. sz. alatt. Scientiarum quarumdam Mathematicarum Selectae Praxes Conscripae a Joanne Jacobo Francisco Schwartz Matheseos Auditor (sic!) 1668 die 7. Nov. Knauz: *A pozsonyi káptalannak kéziratjai*, 240.

3. fakszimile. Az őrzökötet első oldalának feliratai

a számok nyomon követhetők és pontosak, itt nem tisztázták e mű mibenlétét, nem hangolták össze a jelzetet az egyetlen releváns történeti katalógussal, Knauz Nándor jegyzékével.

A kottás töredék vizsgálatához tehát egy előzetes feladat társult: a hordozó utáni nyomozás. Nem volt más út, mint Knauz nyomába eredni, azaz kiszilabizálni az eredeti káptalani könyvtári jelzetet, amelyet utóbb (feltehetően a szlovák levéltárban) tollal átsírtítottak. Ezzel az eredménnyel, a kiolvasott jelzet birtokában lehetett a Knauz-jegyzékben szereplő, a káptalani levéltár jogi szakába sorolt műveket áttekinteni és megtalálni a keresett tételt.

A rendelkezésre álló fotó kinagyítása és többféle színskálájú és hőmérsékletű digitális átalakítása a 287-es számot erősítette meg. Vállalkozásunk sikerrel járt. A pozsonyi káptalani levéltárban ugyanis létezett egy Jur. 287-es tétel, ez Knauz jegyzékében a Manuscripta 181-es számot viseli.²⁴ Knauz leírása a 181-es tétel esetében ugyan kissé hiányos,²⁵ de illik ahhoz, amit a kötetről tudunk. Az őrzökötet tehát nem más, mint kánon- és polgári jogi szemelvények írás- és olvasásmódjával foglalkozó egyetemi jegyzet, a Knauz-féle Manuscripta 181 jelzet alatt.²⁶

A kottás fragmentulum azonosítása

A kottás gerincmegerősítést egy részben vörösrre festett vékony bőr fedőréteggel fedték el. Ez alatt a beírt pergamen még folytatódott, viszont a levél nem a teljes kötéstáblát borította be, a gerinc után még mindkét oldalon két-három centiméternyi további rész is kivehető, majd a pergamen láthatóan elfogy. A jobb alsó saroknál a vörös fedőlap megrongálódott, alóla egy nyomtatott szöveget tartalmazó papír makulatúra sejjlik föl.²⁷ A pergamencsík jelentős részét, mint már említettük, a könyvtári címke takarja ki, így a kottás töredékből nagyon kevés látszik (2. fakszimile). A címke felső részénél (bal oldalon) egy neuma kötőeleme maradt meg, alul egy gregorián tétel indító, vörös M-lombardája, majd néhány neuma, punctumok, clivis és egy porrectus alsó része, amely kilép az írástükör dupla keretvonalából. A kottaszisztémából négy vonal világosan kivehető, de egy ötödikre is következtethetünk a porrectus hiányzó részéből – ebbe a gerincmelyedést is bealkalculálva. A kottavonalat húzó eszközt feltehetően frissen mártották a tintába, a vonalak végén tintafelesleg látható. Zenei kulcs nem szerepel a tétel előtt, de utólag kiírták a b-rotundumot,²⁸ amely útmutató tisztázza a hangfekvést, és olvashatóvá teszi a dallamot. Mindezen kívül egy kvadrát custos alsó fele is szerepel a sor végén, hosszú kifutóvonalal.

²⁴ Uotr. 272.

²⁵ Knauz leírása: Iskolai könyv [...] Modus scribendi et legendi Citationes Textuum in Jure tam Canonico, quam civili [...]

²⁶ A hibás jelzetszám a katalógizáló tévedésével magyarázható, a kötet tartalmát feltehetően nem vették össze Knauz jegyzékével.

²⁷ Sajnos olvashatatlan.

²⁸ Az eltérő másolási munkafázisra a halványabb tinta és a finomabb tollvonások utalnak.

Bár összességében kevés a támpontunk, az együtt álló adatok mégis sokatmondók. A kvadrát custos és az öt kottavonal a cseh és lengyel gótikus notációkra is jellemző megoldás, ám a rombikusan végződő cseh clivis helyett itt egy ismerős, talpazattal lezárt neuma áll. Ez vonzotta magára elsőként a figyelmünket, pontosan ilyen méretű és kivitelezésű clivisek sorakoznak a nagyszombati műhely kódexében és kódextöredékeiben (1. ábra).²⁹ Az ismerős elemek sora tovább folytatható, például a halványabb-vékonyabb *b*-előjegyzés szintén a nagyszombati forráscsoport tagjainak alakzata, mind az antifonálékban, mind a graduáletöredékeken ilyen módosítójel szerepel, de a vörös M kapitális mérete-stílusa is egyezik. A meghatározást azonban a kvadrát órhang tette egyértelművé. Ez ugyanis nem a magyarországi alakzat, csoportunkból csak az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms. I. 3c antifonáléjában tűnik fel ilyen kivitelezésű custos. Ezenkívül a felsorolt elemek összessége is csak ebben forrásban, az esztergomi *c* antifonálékban mutatható ki.³⁰

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár csonka antifonáléja cseh színezetű kottafírásával nyári temporálét és szanktorálét közvetít, feltehetően egy kétkötetes antifonále második darabja.³¹ Párja nem az ugyanitt található *d* kódex, a kutatás korábban meggyőző bizonyítékokat kínált erre.³² A fennmaradt két kézirat két, egymástól független párkódex egy-egy darabja.

A *c* kódexből az elmúlt években két új töredék került elő. A kódex commune sanctorum-szeleleinek egyikébe, amelyet Eva Veselovská fedezett fel a 2010-es években, 17. századi nagyszombati számadáskönyveket kötöttek.³³ Egy másik fragmentumot 2020-ban, az Egri Főegyházmezei Könyvtárban azonosítottunk (4. faksimile a 24. oldalon).³⁴ Ez utóbbi levélrészén a *Salve nobilis virga lesse* rezponzórium látható és a hozzá kapcsolódó verzus eleje: *Odor tuus super cuncta*, Chartres-i Fulbert 11. századi rezponzóriumsorozatának egyik darabja, amelyet a kommunis Mária-zsolozsma részeként énekeltek, s a magyarországi kódexekben többnyire a Nagybaldogasszony-officium függelékében szerepelt.³⁵ A Fragmenta-

29 Az ábrán szereplő összehasonlító források: 1. töredék; 2. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I. 3c, csonka antifonále (ld. még a 14. jegyzetet); 3. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I. 3d, csonka antifonále; 4. 15. század nagyszombati graduále Szombathelyen, Pécsen és Budapesten azonosított nyolc töredéke. Ld. Gilányi Gabriella: *Új Graduale Strigoniense-töredékek*; 5. Szlovák Nemzeti Könyvtár (Slovenská národná knižnica), J 2027, graduáletöredék.

30 A neumaformák teljes körű összehasonlítását ld. a Magyar Neumakatalógus honlapon: <https://neuma.zti.hu> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

31 Online elérhető: http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_3_c/index.html (utolsó megtekintés: 2024. január 2.); ld. még a 14. jegyzetet.

32 Ld. Szendrei Janka: *Középkori hangjegyzések Magyarországon*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1983 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 4.), 78.

33 Állami Levéltár Nagyszombati Fiókleveletára, Pozsony, MMT III d/599 Liber restantiarum 1659, 1670, 1676 borítója, ld. Eva Veselovská: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis mediæ ævi e civitate Tyrnaviensi*, Nr. 9; továbbá Eva Veselovská-Körmendy Kinga: „Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms I 3c jelzetű antifonáléjának egy töredéke a Nagyszombati Városi Levéltárban”, *Magyar Könyvszemle* 131/3. (2015), 200–202.

34 A töredék a Yy VI 53 jelzetű kötetet borítja.

35 A tétel pozícióját magyarországi és külföldi forrásokban ld. <https://cantusindex.org/id/007564> (utolsó megtekintés: 2024. január 3.).

	pozsonyi töredék	Ms. I. 3c antifonále (fő korpusz)	Ms. I. 3d antifonále	Nagyszombati graduáletöredékek	Martin, SNK graduáletöredék
clivis					
b-rotundum					
M-kapitális					
custos					

1. ábra. A pozsonyi töredék és a nagyszombati forráscsoport tagjainak íráselemei

honlap leírása, amely szerint a tétel *c* kódexbeli helye nem deríthető fel,³⁶ az újabb vizsgálat fényében kiegészítésre szorul. Az esztergomi forrásokban a *Salve nobilis virga* az Assumptionis Mariae-ünnep vigíliáján jelenik meg először, de nem kottás lejegyzésben, hanem a rubrikaanyag egyik incipitjeként, mintegy megelőlegezve a vesperásban néhány főlíóval később kikottázott tételt. Két legfontosabb hazai összehasonlító forrásunk, az Isztambuli antifonále³⁷ és az egyik pozsonyi antifonále (a magyarországi kutatás műhelynyelvében: Knauz-3)³⁸ a tételt kiírt dallammal a Nagybaldogasszony-zsolozsmát követő függelékes sorozat részeként, az

36 Online elérhető: <http://fragmenta.zti.hu/f937-antiphonale-strigoniense-s-15-1-csonka-folio-eger-foegyhamzmezei-konyvtar-yy-vi-53-boritoja/> (utolsó megtekintés: 2024. január 3.).

37 Örözhely és jelzet: Isztambul, a Topkapi Szeráj Könyvtára (Topkapı Sarayı Müzesi), Deissmann 42. Faksimile kiadás: *The Istanbul Antiphonal about 1360. Facsimile edition and studies*. Ed. Szendrei Janka. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999. A kódex az esztergomi hagyományt követi, ám szűkebb provenienciája nem ismert. Utóbbi tűnt fel dallamainak közelsége az erdélyi hagyományterület kódextöredékein látható példákhoz. Ld. Gilányi Gabriella: *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából. Egy Anjou-kori antifonále töredékei Erdélyben*. Budapest: BTK Zenetudományi Intézet, 2019 (Resonemus pariter. Műhelytanulmányok a középkori zenetörténethez, 1.), 80–84.; továbbá uő: „Diszciplínák kéz a kézben. Egy borítónak szétvágtott erdélyi antifonále rekonstrukciója”. Előadás az V. Scriptorium-konferencián 2022. november 25.-én, Országos Katolikus Gyűjtéményi Központ, írott formája megjelenés előtt a konferencia tanulmánykötetében.

38 Pozsonyi Állami Levéltár (Štátný archív v Bratislave), EC Lad.3. Online elérhető: <http://cantus.sk/gallery/14829> (utolsó megtekintés: 2024. január 2.).

4. faksimile. Az esztergomi Ms. I. 3c kódex egri töredéke

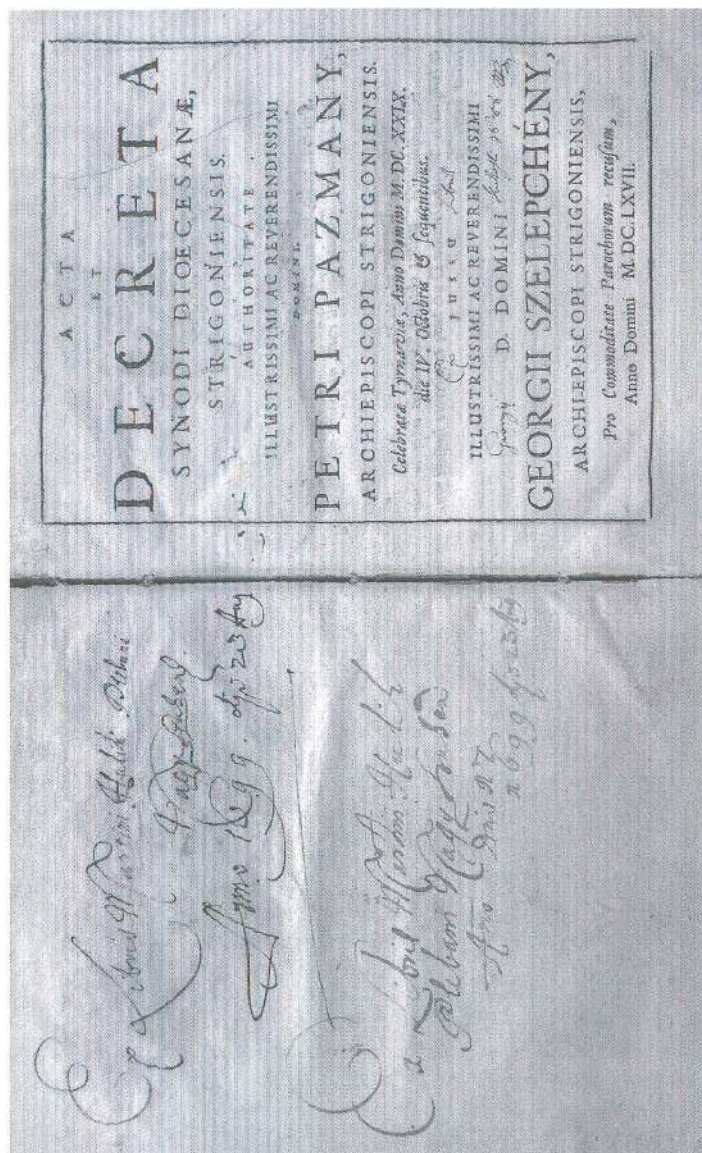
oktáva számára közli. Ezt egyértelműsítve a sorozat az Isztambuli antifonáléban *infra octavas* felirattal, a pozsonyi kódexben az *In commemoratione beatae virginis* rubrikával szerepel.

A rezponzórium a matutínium utolsó énekeként hangozhatott el. Különös véletlen, hogy a *c* antifonále csonka korpuszának első levele is Nagyboldogasszony ünnepére kínál énekeket, és épp az oktávéra – a primától ugyanabban a rendben, mint a vizsgált magyar provenienciájú források. Nagyon izgalmasan illeszthető be a képbe a kódex Egerben fennmaradt darabja, hiszen az a közvetlen előzménye a *c* kódex kezdetének (5. faksimile):³⁹ rajta az oktáva matutíniumának utolsó rezponzóriuma olvasható. A töredék alját kitöltő széles margó arra utal, hogy az utolsó, nyolcadik sorról lehet szó az adott levélen. Már csak az a kérdés, mekkora hiátussal számolhatunk a kódex első levele és a fragmentumhoz tartozó fólió között. Érdeemes számba venni a hiányzó anyagot: nincs meg a verzus vége, a doxológia, valamint a laudes első antifónája, tudniillik összehasonlító forrásainkban is csak az első, *Sub tuam protectionem* antifóna szerepel hangjegyekkel, a következő négy antifónát nem írják ki. A *c* kódex első fennmaradt levele a *Sub tuamot* incipittel adja a primához, majd tercia-, szexta, nóna antifónaproprium jön tételkezdettel vagy hangjegyekkel, majd a *Magnificat*-antifóna a második vesperás anyagából. E hiány a szellős kottaképfű *c* kódexben körülbelül egy teljes fólióoldali kottát tenne ki, azaz nyolc zenei és szövegsort. E becslést támasztja alá a

³⁹ Hálásan köszönöm Szalai Katalinnak, a Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár vezetőjének, hogy a *c* kódex két fóliójának publikációját engedélyezte.

5. faksimile. Esztergomi antifonále, Ms. I. 3c, f. 1r

6. faksimile. Az egi töredék őrzőkötetnek (Yy VI 53) előzék-lapján és címlapján olvasható bejegyzések

sűrűbben leírt pozsonyi antifonále, ahol ekkora zsolozsmarész öt és fél sornyi terjedelmet foglal el.⁴⁰ Mindez arra utal, hogy az egi pergamendarab annak a rektó fóliónak a legalja, amely a csonka kódexben fennmaradt első levél előtt állt.⁴¹

Az egi töredék őrzőkötete, maga a nyomtatott mű és a beírt posszessorok is megerősítik a középkori felsőmagyarországi provenienciát (6. faksimile). Egyrészt a töredék a Szelepcsényi György érsekségének első éveiben megjelent, 1629-es nagyszombati zsinat aktáit tartalmazó nyomtatványt borítja. A példány az előző előzék-lap és a hátsó előzék szerint Martinus Hulik tulajdonában volt 1699-ben. A feliratról kiderül, hogy nevezett személy a Gömör megyei Nagyszuhán volt plébános (*plebanus Nagyszuhensis*). Másrészt másik posszessor is szerepel a könyvben: a címlapon olvasható Georgius Kolosy, azaz Kolossy György kiléte is felfedhető: Szerdahely plébánosaként, majd pozsonyi főesperesként működött.⁴²

Térjünk vissza a pozsonyi levéltár kisméretű azonosítatlan gerincsíkjához! Mint azt fentebb már megállapítottuk, a fragmentulumon szereplő énektétel M kapitálissal kezdődik, s ez jelentős támpontot ad, hiszen egy pontosan ugyanilyen kiképzésű lombard iniciálé indítja a rezponzorium prolixumokat a c kódexben is, azaz minden bizonnyal rezponzorium műfajú tételt kereshetünk. Az 5. tónusú rezponzoriumokra jellemző indítás jelentősen leszűkítette az énekek körét. A magyarországi rezponzoriumok kiadásában Dobszay László és Szendrei Janka hangnemek és típusok szerint rendezte el a dallamokat,⁴³ így hamar rábukkantunk erre az indításra: a Próféták históriájában szereplő *Misit Dominus angelum* rezponzorium elejéről lehet szó (1. kotta a 28. oldalon).

E ponton érkeztünk el a kutatás egyik legfontosabb felismeréséhez. Az esztergomi c antifonále ugyanis a nyári temporále részeként a Próféták históriáját is tartalmazza, amely elsőre csalódást okozott, hiszen ha már szerepel a kódexben ez a szakasz, nem származhat innét a fragmentulum. A díszes antifonále idetartozó levélét fellapozva azonban egy fóliónyi hiányt találtunk.⁴⁴ Éppen az a levél hiányzik, amely a *Misit angelum Dominus* rezponzorium kezdetét tartalmazta, és az ének folytatódik a következő (a kódexben már meglévő) oldalon (7. faksimile a 29. oldalon). A rezponzorium tehát az előző – hiányzó – fólió verzőjének alján indult, és a c kódex következő levelének rektóján haladt tovább. A gépi fóliószámolás nem veszi figyelembe a kimetszett fóliót, folytatatólagos.⁴⁵ Ennél sokkal érdekesebb, hogy a 16. század végi levélszámolás, amely a kódexlapok körülvá-

40 Helye a pozsonyi antifonáléban (Knauz-3): 111v.

41 A töredék lefejtése igazolná elméletünket.

42 Drozala (Drizela) Georgius (Georgius Kolossy alius Drozala). Ld. Bojtos Anita: *Az első esztergomi főegyházmegyei sematizmus 1647*. Budapest: Mika Sándor Egyesület, 2014 (Magyar Herold, Series I. Nr. 1.), 172.

43 Dobszay László–Szendrei Janka (ed.): *Responsories*, 1–2. Budapest: Balassi, 2013.

44 Ld. f. 193r.

45 A számolás adatait ld. Körmeny Kinga–Lauf Judit–Madas Edit–Sarbak Gábor: *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár és a Városi Könyvtár kódexei*. Esztergom–Budapest: Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár–Akadémiai Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2021 (Fragmenta et Codices in Bibliotheca Hungariae VII-A), 63.

Mi-sit Do - mi - nus an - ge - lum su - um et con - clu - sit o - ra
 le - o - rum * et non me con - ta - mi - na - ve - runt qui - a co - ram
 e - o lu - sti - ti - a in - ven - ta - est in me.
 v) Mi-sit De - us mi - se - ri - cor - di - am su - am et ve - ri - ta - tem
 su - am a - ni - mam me - am e - ri - pu - it de me - di - o ca - tu - lo - rum
 le - o - rum.*

1. kotta. Resp. Misit Dominus angelum (Historia Prophetarum), Ms. I. 3c, f. 193r⁴⁶

gása miatt⁴⁷ csak nyomokban látszik, s ezért a számokat a külső margón később valamivel lejjebb ceruzával pótolták, szintén nem törődik a fólióhiánnyal. De nem vesz tudomást róla az olykor nyomon követhető⁴⁸ a későbbi ceruzás fóliszámokhoz képest eggyel lemaradt, legrégebb bekerült jelzősorozat sem. Mindebből úgy tűnik, hogy a levelet a 16. század végi újrakötés előtt metszették ki a kötetből. Tökéletesen illik tehát a mozaikdarabka az egészbe, s egyúttal új példát kínál a sokszor átélt tapasztalatra, mely szerint a feltűnő zenei paleográfiai párhuzam tényleges összetartozásra világít rá forrás és forrás között, azaz a kottairás elemzése sok esetben a töredékazonosítás kulcsa.

A töredék és az őrzőkötet közös sorsa

A 18. századi jogi témájú iskolai jegyzet és a töredék sorsára vonatkozóan több kérdés is felmerülhet. Tulajdonosa egyetemi tanulmányai során másolhatta-használhatta a kéziratot, s mivel egyetem ekkoriban Nagyszombatban volt, feltételezhetően egy egykori nagyszombati diák iskoláskönyvére került rá a fóliórész erősítésképp. Ha a fóliót a 16. század előtt metszették ki, ahogy arra a fóliószámozás minden rétege utal, vagy sokkal későbbi, vagy másodlagos könyvkötészeti felhasználására gondolhatunk. Minderre a nagyszombati provenienciájú kódexből kiindulva, illetve a tanulmányok feltételezett helyeként magában Nagyszombatban kerülhetett sor. Ott, ahol az évszázadok folyamán a 15. századi helyi kóruskönyvsorozatot több darabját is dokumentumok, könyvek bekötésénél hasznosították

46 Ld. uotr: a tétel a 2. kötet Nr. 5003 responzóriuma.

47 Talán újrakötés áll a háttérben.

48 A 332. és 349. leveleken a számok megmaradtak, még épp nem vágták le őket.

... angelum suum et dicit
 o ra le o rum. Et non me
 contaminaverunt quia corā e
 o iusticia iumenta est in
 me. **M**isit dūs miān suā
 et veritatem suā anīm meā
 eripuit de medio caudoni leo
 rum. **E**t **R**ogavit unū

7. fakszimile. Esztergonmi antifonáé, Ms. I. 3c, f. 193r

újra.⁴⁹ Különös egybeesés, hogy a 18. században Nagyszombatban volt a c antifonále is, egészen 1820-ig, amely esztendőben az érsek és a könyvtár hosszú távollét után visszaköltözött Esztergomba. Ezen együttállásnak azonban nincs gyakorlati jelentősége, hiszen a fólió eltávolítása a kódexből már sokkal korábban megtörténhetett.

Knauz katalógusának megjegyzése a tulajdonoshoz is elvezet. Posszessorra utaló beírás ugyan nincs az iskoláskönyvben, ám Knauz kapcsolatba hozza őrzőkötetünket a 187. számú kéziratos jegyzettel.⁵⁰ Mivel mindkettőt 1722-re datálja, talán ugyanazt a kéziratot ismerte föl a két jegyzetben. Szerencsés helyzetet teremt, hogy ez utóbbi iskolás könyvnek a tulajdonosát is ismerjük: a könyv bejegyzése szerint Spácz János József pozsonyi olvasókanonok a nagyszombati Szent István szeminárium egykori hallgatója volt, aki Lewenberg Weichardnak, a nagyszombati akadémia kánonjogprofesszorának és jogi dékánjának óráin vett részt és ott/arra másolta az adott traktátust.⁵¹ E hiányzó láncszemmel tehát bezárul a kör: Spácz János József nagyszombati szemináriumi jegyzetei tulajdonosának egyházi karrierje során Pozsonyba, majd Spácz halála után a pozsonyi káptalani levéltárba kerülhettek, ahonnan az 1954-ben alapított Szlovák Központi Levéltárba (a későbbi Szlovák Állami Levéltárba) vitték át őket.

Az őrzőkötet története önmagában is figyelemre méltó, de a zenetörténeti kutatás szempontjából fontos eredmény, hogy az apró töredék újabb mozaikdarabka a nagyszombati c antifonále korpuszából. Reményeink szerint nem az utolsó, s a jövőben további részek is előkerülhetnek a nemrégiben azonosított nagyszombati műhely kézírataiból.

49 Ld. a 14. jegyzetet.

50 „Az alább felhozandó 187. sz. alatti kézírralattal egyidős.” Knauz: *A pozsonyi káptalannak kézíratai*, 272.

51 Uort, 273. Iskolai könyv. – 187. szám alatt. Canones Joan. Jos. Spacz, quos scripsit sub A. R. P. Weichardo Lewenberg Tyrnaviae S. Steph. R. H. Alumnus existens a. 1722. Libri Quarti Decretarium Tractatus.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bojtos Anita: *Az első esztergomi főegyházmegei sematizmus 1647*. Budapest: Mika Sándor Egyesület, 2014 (Magyar Herold, Series I. Nr. 1.).
- Dobszay László–Szendrei Janka (ed.): *Responsories, 1–2*. Budapest: Balassi, 2013.
- Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis honlap. Online megtekinthető: <http://fragmenta.zti.hu>.
- Gilányi, Gabriella: „The Esztergom Antiphoners” (Cathedral Library of Esztergom, Ms. I. 3c, d) in the Context of Musical Notation”. In: Eva Veselovská–Zsuzsa Czagány (ed.): *Notated Sources from Medieval Europe and Medieval Hungary. Transregional Research and Online Database Building*. Bratislava: Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences, Budapest: Institute of Musicology, Research Centre for the Humanities, 2020, 66–73.
- Gilányi Gabriella: *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából. Egy Anjou-kori antifonále töredékei Erdélyben*. Budapest: BTK Zenetudományi Intézet, 2019 (Resonemus pariter. Műhelytanulmányok a középkori zenetörténethez, 1.).
- Gilányi Gabriella: „Új Graduale Strigoniense-töredékek”. In: *Zenetudományi Dolgozatok 2019–2020*. Szerk. Kim Katalin. Budapest: BTK Zenetudományi Intézet, 2021, 29–48.
- Gilányi Gabriella: „Közép-európai” kódexek és kódexmásolók a 15. századi Felső-Magyarországon kottás töredékek fényében”. In: *Zenetörténetek Közép-Európából*. Szerk. Fazekas Gergely–Péteri Lóránt–Vikárius László. Pécs: Kronosz Kiadó, 2024, 57–77.
- Knauz Nándor: *A pozsonyi káptalannak kézíratai. Codices manuscripti capituli Posoniensis. Esztergom: Horák, 1870 (különlenyomat a Magyar Sion IV–VII. folyamaiból)*.
- Körmendy Kinga–Lauf Judit–Madas Edit–Sarbák Gábor: *Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, az Érseki Simor Könyvtár és a Városi Könyvtár kódexei*. Esztergom–Budapest: Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár–Akadémiai Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár, 2021 (Fragmenta et Codices in Bibliothecis Hungariae VII-A).
- Szendrei Janka: *A magyar középkor hangjegyes forrásai*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1981 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 1.).
- Szendrei Janka: *Középkori hangjegyvírások Magyarországon*. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1983 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 4.).
- The Istanbul Antiphonal about 1360. Facsimile edition and studies*. Ed. Szendrei Janka. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999.
- Veselovská, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi – Archivum Nationale Slovacaum*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied, 2014 (Catalogus Fragmentorum Cum Notis Musicis Medii Aevi In Slovacia 4.).
- Veselovská, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitate Tyrnaviensi*. Bratislava, Ústav hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied, 2015 (Catalogus Fragmentorum Cum Notis Musicis Medii Aevi In Slovacia 1.).
- Veselovská, Eva–Körmendy Kinga: „Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Ms I 3c jelzetű antifonáljának egy töredéke a Nagyszombati Városi Levéltárban”, *Magyar Könyvszemle* 131/3. (2015), 200–202. DOI: 10.17167/MKSZ.2015.3.300

ABSTRACT

GABRIELLA GILÁNYI
EVERY LITTLE HELPS*A New Fragment from the Antiphoner Ms. I. 3c (Esztergom, Cathedral Library)*

The bindings of books from the Early Modern period often reveal small musical fragments, spine strips from the Middle Ages, containing a few notes – their identification is a huge challenge for the researcher. In most cases, these tiny parchment pieces are immediately discarded, as identification from a few pieces of data seems an impossible task. Sometimes, however, this work is successful, and the fragment can be reconstructed as a mosaic piece of an existing mother codex, or at least reveal its genre, age, content, notation and even its exact place in the original manuscript.

The article focuses on fragments, recently discovered in Eger and Bratislava. The two small pieces are from a known mother codex, a truncated 15th-century antiphoner from Nagyszombat, Ms. I. 3c, kept in the Cathedral Library of Esztergom. Of these, the Bratislava fragment is the most interesting, because it allows us to go through the entire identification process, thus determining exactly from which folio of codex c the part of the later host volume that protects the spine was cut. However, our research did not stop there. On the one hand, it clarified the questions concerning the history of the host book, revealing the stages of the owner's priestly career, and on the other hand, it placed a newly discovered fragment preserved in Eger next to the Bratislava one, thus immediately adding two new fragments to the surviving mother codex and its later history.

Gabriella Gilányi is a musicologist and senior research fellow at the Department of Early Music History of the Institute for Musicology, HUN-REN Research Centre for the Humanities. She graduated from the Liszt Ferenc Academy of Music in 2001, and received her PhD in 2007. Her research interests include medieval music history and the investigation of medieval plainchant sources and notated codex fragments. Lately, she has been mainly engaged in music paleographic research. In 2020 she launched the Hungarian Neume Catalogue website; she is an active member of the international community of music paleographers.

Watzatka Ágnes

LISZT FERENC MATINÉHANGVERSENYEI
A BELVÁROSI PLÉBÁNIA SZALONJÁBAN*

ÖSSZEFOGLALÁS

Liszt Ferenc 1870 novemberétől 1871 márciusig tizennégy matinéhangversenyt adott a belvárosi plébánia épületének szalonjában. Ezek különleges eseményt jelentettek a magyar fővárosban: ilyenkor Liszt Ferencel mint magánemberrel lehetett találkozni, és az ismerősök körében Liszt felszabadultabban játszott, mint a hangversenyteremben. A jelen tanulmány számba veszi a hangversenyen résztvevő magyar és külföldi művészeket és az elhangzott repertoárt, bemutatja a szép plébániaépületet, és betekintést nyújt a hangversenyek légkörébe. A matinéhangversenyek a Zeneakadémia megalapítására fordítják a figyelmet, és nyomon követhetjük a folyamatot, ahogyan Liszt megkapja udvari tanácsosi kinevezését, amely hivatalos szalként fogja át Magyarországhoz és Pesthez kötni.

Kulcsszavak: Liszt Ferenc, Pest, matinéhangverseny, belvárosi plébánia, Zeneakadémia

1870. november 27. és 1871. március 19. között Liszt Ferenc 14 házi matinéhangversenyt adott a pesti belvárosi plébánia épületében. Ezek a hangversenyek egyedülálló sorozatot képeznek. Ugyanerre az időszakra esik néhány olyan esemény, amely meghatározta Liszt kapcsolatát Magyarországgal és a magyar fővárossal. A jelen tanulmány tehát a matinéhangversenyeken túl Liszt 1870–71-es pesti tartózkodásának fontosabb eseményeit is számba veszi.

1870-ben Liszt Ferenc július 31-én érkezett Pestre hajóval, és egy másik hajóra szállva rögtön továbbutazott Paksra, ahonnan August Antal báró kocsiával vitte Szekszárdra.¹ Ezt a szekszárdi nyaralást Liszt már egy éve tervezte: két hónapig akart visszavonultan pihenni az August család csendes vidéki otthonában.² Am ezt az elképzelést felülírták a világtörténelem eseményei. Július 19-én kitört a francia-

* A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság *Zenetörténetek Budapestről* címmel, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 150. évfordulója alkalmából rendezett konferenciáján, a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Bartók-termében 2023. október 6-án tartott előadás írott változata.

1 Liszt Ferenc matinéhangversenyeiről Legány Dezső bőségesen közölt leírásokat. ld. Legány Dezső: *Liszt Ferenc Magyarországon 1869–1873*. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 53–85., 242–247. és 258–261. Ezek sok más életrajzi adat között elszórvá jelennek meg. A jelen tanulmány kisebb részben támaszkodik Legány eredményeire, előnyben részesítve a forrásokat: a korabeli sajtóközleményeket és Liszt levelezését.

2 *Liszt Ferenc levelei báró August Antalhoz 1846–1878*. Szerk. Csapó Vilmos. Budapest: Kilián Frigyes utóda, 1911, Nr. 60, 145. (1869. június 2.); Nr. 62, 148. (1869. szeptember 19.); Nr. 63, 151. (1869. november 9.) etc.